

STANDARDIZACIJA JEZIKA I STVARANJE DRŽAVA U BIVŠOJ JUGOSLAVIJI

Fransisko Manuel Viljegas Kara

Almir Methadžović

Rezime

Etničke grupe Južnih Slovena koje su činile bivšu Jugoslaviju uglavnom su pripadale lingvističkom jezgru nastalom oko jednog jezika koji je obuhvatao dve varijante i koji je bio poznat pod imenom *srpskohrvatski-hrvatskosrpski*.¹ Od osnivanja socijalističke Jugoslavije, pa sve do njenog raspada, dve suprotstavljene ideološke snage (centrifugalna i centripetalna), grupisane oko Beograda, sa jedne, i Zagreba, sa druge strane, kružile su oko vladajuće Komunističke partije. Često su dovodile do političkih kriza koje su se neretko pretvarale u nacionalne, etničke i/ili kulturne krize, a samim tim i lingvističke. To je otežalo i nanelo štetu razvoju zajedničkog jugoslovenskog narativa. Kada je jugoslovenski komunizam propao i kada su iz etničkih sukoba počele da se rađaju nove države-nacije, nacionalistička logika uzajamnog isključenja i produbljivanje razlika doveli su do nasilnog kršenja lingvističkih normi, te je svaki jezik morao da bude nazvan imenom etničke grupe koja se njime služila. Od tada se, paradoksalno, pojmovi bosanski, hrvatski, crnogorski i srpski odnose na različite, a opet iste jezike.

Ključne reči: nacionalizam, jezik, dijalekat, identitet, istorijski narativ

Standardizacija jezika i stvaranje država

Od pojave prvih nacionalističkih pokreta u XIX veku poznato je da je jezik jedno od glavnih oruđa u procesu stvaranja nacionalne svesti. Međutim, i pre toga je lingvističko pitanje već igralo značajnu ulogu u nekim drugim istorijskim trenucima.

U slučaju Slovena², mogli bismo da govorimo o trenutku kada su vizantijski izaslanici, u IX veku, započeli svoju misiju širenja vere po zemljama koje su nastanjivali Sloveni, na njihovom maternjem jeziku, i kada je prevođenje Svetog pisma na jezik koji nije bio hebrejski, grčki ili latinski izazvalo reakciju Rima. Međutim, činjenica je da će tek znatno kasnije standardizacija, učenje i širenje jednog konkretnog jezika postati jasan instrument nacionalnog stvaranja, kao i same strukture države-nacije.³ Tako se delo iz perioda nemačkog romantizma, iz 1806. godine,

¹ U daljem tekstu SH-HS.

² Sloveni su na jugoistoku Evrope počeli da se nastanjuju za stalno u VII veku, kada su počele da se rađaju prve kneževine i kraljevstva, u manjoj ili većoj meri nezavisna od Vizantije. Prvu srpsku državu osnovala je dinastija Vlastimirovića, a hrvatsku dinastija Trpimirovića, obe u IX veku.

³ Ova tvrdnja ne poriče postojanje nebrojenih slučajeva u kojima je jezik, uz neke druge elemente, odigrao značajnu ulogu u postojanju i stabilizaciji zemalja, država ili drugih oblika teritorijalne

„Govori nemačkoj naciji“, Johana Gotliba Fihtea, isticalo jasnim definisanjem odnosa između jezika i nacije, dok je prethodnim delom, iz 1795. „O lingvističkoj sposobnosti i poreklu jezika“, utvrđen proces evolucije jezika. U skladu sa Herderovom teorijom, Fihte u svojim „Govorima“ pokušava da utvrdi koje su osnovne karakteristike nemačkog naroda, i u toj potrazi sreće se sa jezikom, „odlikom rase“ koja je opstala kroz vreme i koja definiše razliku između nemačkog i drugih naroda germanskog porekla, ili kako sâm kaže: „*da bih u potpunosti objasnio posledice razlika nastalih usled stvaranja nacija i njihov kasniji razvoj, moram da vas pozovem da razmotrite sa mnom osnovne odlike govora*“ (1964:77). Sa jedne strane, ono što je važno kod Fihtea jeste činjenica da on ne samo uspostavlja vezu između jezika i naroda, ili nacije, već i definiše paralelnu evoluciju jezika i individue; sa druge strane, Fihte ukazuje na razvoj jednog kolektivnog „ja“ koje predstavlja uvod u pojam „lingvističke zajednice“, povezan sa pojmovima naroda i nacije. Ovo je izuzetno značajna polazna tačka za razumevanje procesa nastajanja država, naročito u Evropi na čijoj se mapi krajem XIX veka nalazilo svega nekoliko sila za čije postojanje lingvističko pitanje do danas nije predstavljalo problem.

Od tog trenutka, jezik se povezuje sa nedovoljno jasnim pojmovima, kao što su etnička pripadnost ili nacija, a ignorišu se stvarni filološki elementi. Međutim, ako u rečniku potražimo definiciju jezika, retko ćemo naići na političke karakteristike. Rečnik Španske kraljevske akademije, u svom 22. izdanju, definiše pojam jezika na sledeći način: „sistem verbalne i gotovo uvek pisane komunikacije kojim se služi jedna ljudska zajednica“. Sličnu definiciju jezika pronaći ćemo i u Rečniku filoloških pojmova, Lasara Karetera, u izdanju iz 1998: „sistem usmenih znakova (i njihovih pisanih ekvivalenata) koji jedna zajednica koristi za izražavanje“.

U slučaju koji nas zanima, proces standardizacije SH-HS jezika u periodu Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije i nakon njenog raspada, nakon pada socijalističkog režima, izuzetno je složen i ne uvek dobro objašnjen. Samo po sebi je teško definisati jedan jezik koristeći etnološke pojmove, a u slučaju SH-HS to je dodatno otežano i zbog aspekta koji je više lingvistički — zbog *policentrizma* ili *pluricentrizma*, odnosno, zbog postojanja različitih varijanti njegove normativne lingvistike, kako u domenu društvene tako i u domenu zvanične norme. Ovde može da se primeni i Klajnova (Clyne 1992:1) definicija policentričnog jezika kao onog koji ima više centara koji međusobno deluju jedan na drugi, pri čemu svaki od njih obezbeđuje jednu nacionalnu varijantu sa najmanje jednom kodifikovanim normom.

Benedikt Anderson u „Izmišljenim zajednicama“ (1983) iznosi teoriju da je umnožavanje štampanog teksta na određenom jeziku dovelo do stvaranja i jačanja nacionalizma. I zaista, ne zaustavljajući se samo na štampanom tekstu, jezici su počev od XIX veka imali ključnu ulogu u procesu stvaranja nacija, bilo kao centrifugalna ili centripetalna sila. U tom smislu, burna savremena istorija Južnih Slovena⁴ oduvek je bila praćena političko-lingvističkim procesima. Drugim rečima, ta uvek prisutna

organizacije, koji su prethodili pojavi države-nacije. Štaviše, opšte je poznato koliki je značaj imao jezik u unutrašnjoj politici Osmanske imperije za očuvanje etničko-kulturne baštine manjinskih naroda.

⁴ Budući da se ovaj rad isključivo bavi problematikom SH-HS jezika, pojam Južni Sloveni ovde se koristi samo za govornike pomenutog jezika. Drugim rečima, ovaj pojam ne obuhvata Slovence, Makedonce, Bugare, itd. S tim u vezi, ovaj rad neće se baviti etničkim i lingvističkim sukobima van Bosne i Hercegovine, Hrvatske, Crne Gore i Srbije.

nesrećna povezanost političke sfere sa lingvističkom obeležila je istoriju naroda koji su na svom vrhuncu⁵ stvorili Socijalističku Federativnu Republiku Jugoslaviju (SFRJ). Pored toga, važno je naglasiti da ćemo se uglavnom baviti Hrvatskom i Bosnom i Hercegovinom, pre svega zato što je naše iskustvo ograničeno na ove dve države, a zatim i zato što se u njima mogu naći najočigledniji primeri političko-lingvističkih tenzija.

Na ovom mestu možemo reći da su dve činjenice od suštinskog značaja za istoriju i jezik Južnih Slovena. Prvo, tokom većeg dela svoje istorije, Južni Sloveni nisu vladali teritorijama koje su nastanjivali, u pravom smislu te reči. Koliko god se pozivali na priče o svom drevnom poreklu, teritoriji, aristokratiji, velikim oslobodiocima i velikim izdajnicima, nije postojala nijedna država sa nacionalnom ili etničkom svešću, koja bi obuhvatala njihove sadašnje teritorije. Recimo u slučaju Hrvatske, koji se lako može preneti i na ostale nacije o kojima govorimo, Džon Fajn objašnjava da nijedna hrvatska država pre 1945. nije obuhvatala čitavu današnju Hrvatsku, Dalmaciju i Slavoniju. Fajn zatim zaključuje: „Hrvatska pre 1800. nije pripadala nijednoj širokoj etničkoj kategoriji. Umesto toga, njeni stanovnici mogli su da se izjasne po pripadnosti određenoj veri, gradu/banovini, ili čak svojoj široj porodici“ (2006:16). Stoga je teško govoriti o etničkoj svesti i stvaranju nacija na Balkanu pre XIX veka. I drugo — zna se da su se Sloveni, još od kad su naselili Balkansko poluostrvo, služili mnoštvom različitih dijalekata (u okviru jednog dijalekatskog kontinuuma, a to je južnoslovenski), pri čemu je svako razumeo stanovnike susedne oblasti. Međutim, kao što ukazuje Bernardes (Bernárdez, 1999), ono što definiše jedan jezik nije samo kriterijum međusobnog razumevanja, već i društveni konsenzus — fenomen koji je van domena lingvistike i kojim se, nažalost, previše manipuliralo. U tom smislu, istorija Južnih Slovena daje nam jasne primere ovih procesa. Jezici su na prostoru Balkana oduvek bili korišćeni u političke svrhe i na njih su uticali različiti društveni procesi, stoga njihovu evoluciju treba posmatrati i objašnjavati strogo kroz pojmove koji su obeležili njihove sudbine. Bez obzira na to, u ovom radu pokušaćemo da odvojimo političko i društveno od lingvističkog, i da ponudimo čitaocu kratak uvod u SH-HS, bosanski, hrvatski, crnogorski i srpski jezik koji je, naročito na Zapadu, poznat pod skraćenicom BHCS.

U svakom slučaju, nakon raspada Jugoslavije, u zemljama koje su na njenom tlu nastale, jezik koji je do tada bio jedan od zvaničnih, SH-HS, brzo je zamenjen hrvatskim, srpskim, bosanskim i, nedavno, crnogorskim jezikom, kroz procese normativne i lingvističke institucionalizacije u kojima je ponekad bilo preteranog purizma. Ovi procesi predstavljaju rezultat nacionalističkih teorija koje su direktno uticale na stvaranje novih zvaničnih jezika.

Poreklo SH-HS. Bečki književni dogovor

Za Južne Slovene XIX vek je bio obeležen potčinjenošću i podelom između Austrougarskog i Otomanskog carstva. Rastuće etničko osvešćivanje, pre svega među

⁵ Znajući da reč „vrhunac“ može da izazove negativne reakcije, želimo da pojasnimo da se, bez ikakve ideologije, ovde njome služimo kako bismo objasnili poslednji istorijski period u kome je većina jugoslovenskog stanovništva zvanično koristila jedan isti jezik.

elitama, dovelo je do povećanja intelektualnih i kulturnih aktivnosti koje su postepeno evoluirale do procvata nacionalističkog osećanja. U slučaju Hrvatske, Ilirski pokret predstavljao je maksimalni nacionalistički izraz koji je, polovinom XIX veka, Austrougarska carevina zabranila. Pomenuti pokret je, iako prevashodno hrvatski, uključivao i druge narode, budući da su ga podržale ugledne ličnosti iz Srbije. Ovaj pan-južnoslovenski nalet doveo je 1850. do potpisivanja Bečkog književnog dogovora koji je dao osnove standardizacije SH-HS jezika. Treba napomenuti da termin „srpskohrvatski“ nisu izmislili potpisnici Bečkog književnog dogovora, niti kasniji lingvisti. Prema Lenčeku, nemački filolog Jakob Grim prvi put je upotrebio termin *srpskohrvatski* 1824. godine, a zatim i slovenački lingvista Jernej Kopitar 1836. Termin je počeo da ulazi u sve širu upotrebu, da bi 1854, a zatim i 1959. bio korišćen u gramatikama hrvatskih autora.⁶

Dogovor o standardizaciji jezika postignut u Beču potpisalo je osam istaknutih pisaca — pet hrvatskih, dva srpska i jedan slovenački. Tačke dogovora obuhvatale su od izbora *štokavskog*⁷ dijalekta kao standardnog za Srbe i Hrvate, do priznavanja ćirilice i latiničnog pisma. Međutim, ima i onih koji smatraju da je ovaj dogovor predstavljao puko oruđe Austrougarskog carstva za unifikaciju zakonske terminologije koja se odnosila na stanovnike tog dela carstva, odnosno da standardizacija SH-HS jezika radi njegove dalje upotrebe nije bila prvobitni cilj.⁸

Koja god da je bila namera Bečkog književnog dogovora, sama činjenica da je došlo do njegovog potpisivanja ukazuje da se govorilo o SH-HS kao zajedničkom jeziku, čak i pre stvaranja prve Jugoslavije 1918. godine. Trebalo je sačekati do 1929, kada ovaj jezik postaje zvanični jezik Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca, za vreme vladavine Aleksandra I Karađorđevića. Ovaj proces ujedinjenja i homogenizacije trajao je do 1939, kada je Hrvatska stekla političku nezavisnost i definisala nove norme za razvoj hrvatske varijante.

U svakom slučaju, prihvatanje ili usvajanje štokavskog dijalekta u Hrvatskoj bio je zadatak koji je zahtevao mnogo rada. Kao što se vidi na mapi 1⁹, u Hrvatskoj je postojala velika dijalekatska raznovrsnost — govorio se kajkavski, štokavski i čakavski. Štaviše, na čitavoj hrvatskoj teritoriji koristila su se tri poddijalekta ili narečja¹⁰ slova *jat* — ikavski, ijekavski i ekavski, koje mnogi mešaju sa dijalektima. Iz tog razloga, može se reći da su se Hrvati u ono vreme dobrovoljno odrekli ikavskog i ekavskog narečja u korist ijekavskog koji postaje standard.

⁶ Videti: (Lenček 1976: 46,49) u Kordić, Snježana. (2010). *Jezik i nacionalizam*. Zagreb: Durieux.

⁷ Kada govorimo o dijalektima SH-HS i njihovim narečjima, koristimo njihove nazive u originalu.

⁸ Tu ideju, između ostalih, brani i Vladimir Osolnik, koji smatra da Bečki dogovor nije imao značaj koji mu se tradicionalno pripisuje.

⁹ Mapa: Kordić, Snježana. (1997). *Serbo-croatian*. München: Lincom Europa.

¹⁰ Poddijalekti ili narečja — iako se radi o sinonimima, njihova upotreba se razlikuje od autora do autora; mi ćemo ih koristiti bez razlike.

MAP 1: Serbo-Croatian Dialects

Socijalistička Jugoslavija — Novosadski sporazum

Kao i u drugim zonama evropskog kontinenta, Drugi svetski rat i njegove posledice promenili su političku i društvenu mapu Balkana. Tako je, čak i pre nego što je rat bio gotov, u novembru 1943. održano drugo zasedanje AVNOJ-a (Anifašističkog vijeća narodnog oslobođenja Jugoslavije), na kome su komunistički i antifašistički lideri postavili osnove buduće federativne jugoslovenske države. Ova nova država trebalo je da počiva na principima samoopredeljenja i jednakosti svih njenih naroda.¹¹ Sa okončanjem Drugog svetskog rata, jugoslovenski komunisti došli su na vlast i na njoj se održali narednih pola veka.

Najznačajniji pokušaj stvaranja jednog zajedničkog jezika koji bi bio dovoljno razvijen i prihvaćen od strane različitih naroda Jugoslavije dogodio se upravo u ovom periodu. Socijalistička Federativna Republika Jugoslavija, kao i svaka druga država, težila je da stvori simbologiju u kojoj bi jezik predstavljao značajan segment jugoslovenskog imaginarijuma, tim pre što su njeni lideri bili svesni postojećih razlika, ali i sličnosti. Ne čudi činjenica da je jedna od parola koje su se najviše koristile u političkoj propagandi režima bila ona o bratstvu i jedinstvu jugoslovenskih naroda.

Uskoro je počeo rad na zajedničkom jeziku i, čak i pre nego što je rat bio završen, 15. januara 1944. AVNOJ je proglasio srpski, hrvatski, makedonski i slovenački jezik zvaničnim i jednakim na čitavoj teritoriji nove Jugoslavije (Lukić, 1996:74).

¹¹ Socijalistička Jugoslavija je svojim Ustavom priznavala postojanje *naroda* i *narodnosti* i tako razlikovala pripadnike slovenskih republika od manjina koje nisu imale sopstvene republike, kao što su Mađari, Slovaci ili Albanci.

Međutim, u isto vreme to je predstavljalo opasan presedan na osnovu koga su ove lingvističke zajednice kasnije mogle da razviju nešto više od sopstvenog jezika, zbog čega je naknadno došlo do standardizacije zajedničkog jezika koji su koristili Srbi i Hrvati, potpisivanjem Novosadskog dogovora, u decembru 1954.

Ovaj dogovor sastojao se od deset tačaka, veoma konciznih, u vidu smernica za razvoj SH-HS jezika. Prvom tačkom utvrđeno je da je nacionalni jezik Srba, Hrvata i Crnogoraca jedan isti, te da stoga i književni jezik¹² mora biti identičan.

U ovom procesu lingvističke standardizacije priznate su osnovne razlike, kao što je postojanje dva najrasprostranjenija narečja na tim prostorima — *ijekavski* i *ekavski*, koja su, kao što ćemo kasnije videti, pogrešno tumačena kao zapadni i istočni dijalekat. Pored toga, u pisanju su izjednačena dva pisma, ćirilčno i latinično, uz odluku da se i u Srbiji i u Hrvatskoj uče oba.

Sa lingvističke tačke gledišta, ovi potezi su prilično imali smisla, imajući u vidu da su obe varijante SH-HS jezika bile povezane sa evolucijom štokavskog dijalekta koji je, kao što smo već rekli, bio izabran kao polazna tačka za nastajanje standardnog jezika Srba i Hrvata u XIX veku.

Opšte je prihvaćeno da je ijekavska varijanta rasprostranjena na teritoriji današnje Hrvatske, a da se ekavska govori na prostoru pod srpskim uticajem. Međutim, ova podela nije tako jasna i bližim posmatranjem dolazi se do zaključka da se granica između ove dve varijante izgovora ne poklapa tako jasno sa političkim granicama, uprkos pokušajima nacionalista i pojedinih članova naučne zajednice da to tako predstave. I ovde je neophodno pribeći lingvistici i pratiti evoluciju različitih dijalekata i jezika na ovim prostorima kako bi se otkrilo na koji način je došlo do dijalekatske podele i do sadašnjeg izgovora.

Kao što španski, portugalski ili italijanski jezik imaju svoje korene u latinskom, koreni SH-HS nalaze se u takozvanom staroslovenskom jeziku, embrionu postojećih slovenskih jezika. U pitanju je jezik koji su lingvisti rekonstruisali, a u kome su otkrivene brojne karakteristične foneme. Postojanje dva različita narečja u okviru SH-HS jezika objašnjava se evolucijom staroslovenskog glasa *yat* (fonetski predstavljenog znakom *ě*) u različite samoglasničke foneme. Na Balkanu je ova fonema evoluirala u samoglasničke skupove *-e-*, *-ije-*, *-ja-*, *-je-* i na kraju *-i-*. Stoga je, kada je došlo do procesa normalizacije jezika Južnih Slovena, oko 1850. godine, *štokavski* dijalekat, koji je bio izabran kao osnova, već u sebi sadržao varijante *-ije-* i *-je-* nastale od nekadašnjeg samoglasnika *yat*, koji je do tada već bio evoluirao. Sve nam je ovo poznato zahvaljujući slovenskim crkvenim zapisima, koji su se pojavili pre značajnog razvoja štokavskog dijalekta. U ovim tekstovima vide se prve evolutivne promene maternjeg jezika. Na primer, postoji dokument iz 1289, pronađen na teritoriji današnje Srbije, na ekavskom; prvi pisani dokaz na ikavskom datira iz 1331, a prvi tekst na ijekavskom u današnjoj Hrvatskoj iz 1399. godine.

Na ovaj način evolucija protoslovenskog samoglasnika *yat* dala je skupove *-ije-/je-* u rečima poput *gdje* i *ovdje*:

- protoslovensko *kъdě = *gdje* na štokavsko-ijekavskom

¹² Pojam književnog jezika u lingvistici više nije adekvatan (koristi se pojam standardni jezik ili jednostavno jezik); međutim, budući da u radu koristimo istorijske izvore u kojima je književno bilo smatrano i prihvaćeno kao standard, koristićemo oba termina bez razlike.

- protoslovensko *ovъdě = *ovdje* na štokavsko-ijekavskom

Međutim, u južnom delu Srbije, uključujući Beograd, stara fonema *yat* pretvorena je u glas sličan glasu *-e-*, što je dovelo do stvaranja ekavske varijante. Tako se, na primer, reči koje smo već naveli u ovoj varijanti pišu i izgovaraju na sledeći način: *gde/ovde*.

Ova podela je od suštinskog značaja za razumevanje kasnijeg razvoja, kada su lingvisti započeli svoj rad na književnom SH-HS jeziku — uprkos brojnim pokušajima, ekavsko narečje je opstalo i njegov uticaj je konačno doveo do toga da budu priznate dve varijante izgovora jednog istog jezika. Danas je ova podela preuveličana, a dovela je i do mnogo posla u oblasti lingvističkog purizma u različitim republikama bivše Jugoslavije.

Upravo ovde leži poreklo podele između štokavsko-ijekavske, obično povezivane sa zapadnim delom teritorije, koja odgovara današnjoj Hrvatskoj i delu Bosne, i štokavsko-ekavske varijante povezivane sa Srbijom. I upravo odavde polazi i opasno današnje pojednostavljivanje: štokavsko-ijekavski se poistovećuje sa hrvatskim, a štokavsko-ekavski sa srpskim jezikom. Ovim uopštavanjem prenebregava se činjenica da mnogi stanovnici srpske nacionalne pripadnosti, a među njima i oni koji žive na jugozapadu Srbije, ne govore štokavsko-ekavskom varijantom, što bi se moglo očekivati, već koriste štokavsko-ijekavsko narečje. Stoga je pogrešna tvrdnja da su svi govornici štokavsko-ekavskog narečja Srbi, odnosno da su govornici štokavsko-ijekavskog Hrvati; u ovom poslednjem slučaju, oni mogu biti i Bosanci, Crnogorci ili Srbi. Postoji i treća varijanta koja se zove *ikavski*, i koja se koristi u južnom delu Bosne i Hercegovine, kao i na njenoj granici sa Hrvatskom i Srbijom. U ovom slučaju, samoglasnik *yat* evoluirao je u samoglasnik *-i-*, tako da je **kdě* postalo *gdi*. U procesu standardizacije ova varijanta bila je izostavljena i danas se upotrebljava samo na lokalnom nivou.

U praksi se veoma lako otkrivaju razlike u izgovoru, ali to je retko kada izazivalo, a ni danas ne izaziva probleme među stanovnicima ovih prostora u međusobnom razumevanju.

protoslovenski	ikavski	ekavski	ijekavski
* <i>děte</i>	<i>dite</i>	<i>dete</i>	<i>dijete</i>
* <i>věra</i>	<i>vira</i>	<i>vera</i>	<i>vjera</i>
* <i>rěčb</i>	<i>rič</i>	<i>reč</i>	<i>riječ</i>

Ovakvim pristupom lingvističkoj evoluciji zajedničkog jezika Južnih Slovena ne želimo ni na koji način da negiramo kulturne razlike i njihov uticaj na jezik. Upravo je prevazilaženje ovih kulturnih konotacija bilo ono čemu su jugoslovenske vlasti težile potpisivanjem Dogovora i kasnijim radovima novosadske grupe. U radovima koje je podstakao Novosadski dogovor, uloga koju su u tom trenutku imale najistaknutije hrvatske i srpske kulturne institucije bila je odlučujuća. *Matica srpska* predstavljala je Srbiju, a *Matica hrvatska*¹³ — Hrvatsku. Ove organizacije su već

¹³ Ove kulturne institucije nastale su u XIX veku, u vreme nacionalnog buđenja različitih slovenskih naroda na Balkanu i u centralnoj Evropi. *Matica srpska* osnovana je 1826. u Budimpešti, da bi kasnije

neko vreme bile posvećene promovisanju i razvoju kultura svojih naroda, koje su dugo vremena bile uništavane pod osmanskim i austrougarskom vlašću. Sada su, u novim istorijskim okolnostima, ove institucije bile pozvane da sarađuju i rade zajedno na postizanju jednog standardizovanog jezika, koji će biti zajednički za sve govornike SH-HS. Teorijski, obe grupe su podržale dogovor iz 1954. i utvrđen je datum za objavljivanje zajedničkog rečnika i gramatike književnog SH-HS jezika.

Počelo se sa radom, uz izvesne probleme u vezi sa sastavom naučne komisije. Do 1960. već je bilo omogućeno objavljivanje zajedničke gramatike, s tim što ju je Matica srpska objavila na *ekavskom* narečju i ćiriličnom pismu, a Matica hrvatska na *ijekavskom* i na latinici. Danas ovo delo predstavlja predmet mnogih kontroverzi, ali u Jugoslaviji je dugo bilo priznavano. To što je svaka strana odlučila da objavi gramatiku na svom narečju ni na koji način ne protivureči činjenici da je ono osnovno, a to je lingvistička norma, ostalo isto. Ovo je dovelo do uzbune čistunaca na obe strane i ubrzo nakon toga hrvatska strana odlučila je da prekine saradnju u procesu koji je na kraju nazvan „srbizacijom“¹⁴ hrvatskog jezika. Kritike hrvatske strane išle su tako daleko da je 17. januara 1967. grupa hrvatskih pisaca i akademika objavila takozvanu „Deklaraciju o nazivu i položaju hrvatskoga književnog jezika“.

Tekst Deklaracije objavljen je u časopisu *Telegram*, na prvoj stranici.¹⁵ Dokument na početku pominje jugoslovensku nezavisnost stečenu 1945, a zatim navodi vrednost jezika, kao i pravo svakog naroda da jezik nazove sopstvenim imenom.¹⁶ Pored toga, pomenut je Novosadski dogovor i njegove odredbe o zajedničkoj osnovi srpskog i hrvatskog jezika, koje, kako je istaknuto, ne poriču istorijsku, istorijsko-kulturnu, nacionalnu i političku istinu, kao ni pravo svakog naroda da koristi sopstveni jezik kao sredstvo svog kulturnog i nacionalnog postojanja.

Tekst je sadržao i delove napisane agresivnijim tonom, u kojima je kritikovana centralizacija upotrebe jezika, kao i gotovo isključiva upotreba srpskog jezika u svim jugoslovenskim institucijama, uz navođenje opasnosti koju je to predstavljalo za hrvatski jezik. Zbog svega navedenog, tražena je jasna izmena kojom bi bila ozvaničena četiri različita jezika i kojom bi vođenje sopstvene lingvističke politike bilo prepušteno republikama.

Ova Deklaracija mogla bi se smatrati početnim elementom hrvatskog buntovništva koje će kasnije, tokom 70-ih godina XX veka, biti potvrđeno kroz takozvano „Hrvatsko proljeće“. U stilu manje-više miroljubive revolucije, ovaj pokret zahtevao je slabiju centralizaciju jugoslovenske države i kritikovao je kontrolu koju su srpske vlasti imale nad federalnim institucijama sa sedištem u Beogradu. Kao odgovor, jugoslovenski Ustav iz 1974. sadržao je neke izmene kojima je Jugoslovenska federacija postala konfederacija, barem na papiru. Među pomenute

njeno sedište bilo premešteno u Novi Sad. Hrvatska verzija iste institucije nastala je iz *Matice ilirske*, koja je osnovana 1842. kao deo Ilirskog pokreta. Godine 1874. promenila je naziv u *Matica hrvatska*.

¹⁴ Reči srpskog porekla poznate su i kao srbizmi.

¹⁵ Ceo tekst, u originalu, može da se pročita na sledećoj internet stranici:

http://www.matica.hr/kolo/kolo2009_1.nsf/AllWebDocs/Deklaracija_o_nazivu_i_polozaju_hrvatskog_knjizevnog_jezika. (Konsultovano 15.5.2013).

¹⁶ Na hrvatskom: *Među tim atributima odsudno važnu ulogu ima vlastito nacionalno ime jezika kojim se hrvatski narod služi, jer je neotuđivo pravo svakoga naroda da svoj jezik naziva vlastitim imenom.*

izmene spadalo je i pravo republika da samostalno vode sopstvene lingvističke politike. I zaista, članovi 246 i 247 novog Ustava utvrđivali su jednakost među svim jezicima i pismima na teritoriji Jugoslavije, kao i mogućnost da republike samostalno definišu svoje lingvističke norme.

U to vreme, u socijalističkoj Jugoslaviji, koja se od svog nastanka suočavala sa poteškoćama usled napetosti između različitih nacionalnih centara, ekonomski, politički i društveni problemi su rasli da bi 90-ih godina prošlog veka rezultirali opštim haosom. Proučavajući istoriju odnosa između jugoslovenskih republika kroz prizmu sistema ravnoteže moći, Sabrina Ramet (1992) primećuje da su se u periodu između 1962. i 1991. godine dogodile čak 32 političke krize između različitih republičkih centara. Ove političke krize dovele su do izražaja neuspeh komunističkog sistema u rešavanju nacionalističkog pitanja, a samim tim i očuvanja Jugoslavije. U našem slučaju, sa stanovišta zajedničkog jezika, pomenute političke krize predstavljaju odraz jednog još važnijeg aspekta, budući da se ovde može govoriti o propalom pokušaju razvoja jednog zajedničkog narativa, što je bio cilj ne samo jugoslovenske, već i onih država koje su u XIX veku, kao što smo videli, težile uspostavljanju jednog zajedničkog jezika. Taj neuspeli pokušaj razvoja jednog zajedničkog istorijskog narativa bio je preveliki teret koji jugoslovenski narodi nisu mogli da prevaziđu. U tom smislu, jezik kao osnovni element kulturnog i etničkog identiteta, te samim tim i zajedničkog narativa, bio je predmet napetosti između intelektualnih elita, naročito između elita dva najuticajnija republička centra — Zagreba u Hrvatskoj i Beograda u Srbiji. Nije teško zaključiti da se lingvistički sukob pretvorio u nesrećni instrument koji su stvorile i oživele intelektualne i političke elite najznačajnijih nacionalnih centara — srpskog i hrvatskog. Kao što kaže Kovačec, malopre pomenuta hrvatska Deklaracija iz 1967. godine bila je „*priča za malu decu (samo)osvešćenih hrvatskih intelektualaca koji su doneli Deklaraciju o statusu hrvatskog jezika: sve je bilo urađeno u saradnji sa nekim od najistaknutijih hrvatskih državnih funkcionera.*“¹⁷ Drugim rečima, nacionalni centri koristili su jezik u političke svrhe i mnogi lingvisti (previše njih) jednostavno su prišli nacionalizmu. Svaki od novih nacionalnih centara prilagodio je jezik sopstvenim potrebama, u cilju brojnih ratnih sukoba i formiranja novih nezavisnih republika. Krajnji rezultat tog procesa jeste postojanje srpskog, hrvatskog, bosanskog i crnogorskog jezika kakve danas poznajemo.

Društvo i jezik u sadašnjosti

Od devedesetih godina prošlog veka raspad Jugoslavije eksponencijalno je ubrzavan i društvo je upalo u spiralu međuetničkog nasilja čiji je krajnji ishod građanski rat/ovi.¹⁸ Što se tiče SH-HS jezika, devedesete godine značile su i kraj njegove društvene upotrebe. U svim novonastalim državama, jezik je nazvan po narodu: u Hrvatskoj — hrvatski, u Bosni i Hercegovini — bosanski, u Srbiji — srpski, a u

¹⁷ Videti: (Kovačec 2005: 520) u: Kordić, Snježana, 2010. *Jezik i nacionalizam*. Zagreb: Durieux, 294

¹⁸ Autori rada su svesni da je termin „građanski rat“ izuzetno problematičan sa stanovišta etničkih grupa koje su u njemu učestvovala. Hrvati i Bošnjaci (bosanski muslimani) uglavnom koriste termin „srpska agresija“, dok je za Srbe prihvatljivije govoriti o „građanskom ratu“.

Crnoj Gori — crnogorski. Štaviše, pomenute etničke grupe koriste svoje nacionalne jezike i izvan i u okviru svojih nacionalnih centara. Tako na primer, Srbi u Hrvatskoj koriste srpski jezik, Hrvati koji žive u Bosni i Hercegovini koriste hrvatsku varijantu, Bošnjaci u Srbiji svoju, itd. Ono što je zajedničko svim nacionalističkim retorikama i, nažalost, mnogim nacionalnim lingvistima, jeste činjenica da svi koriste lingvistički viktimizam u svojoj argumentaciji. Na primer, „u Hrvatskoj se već duže vreme radi na stvaranju mita o srpskom lingvističkom unitarizmu. Ovaj mit ima nekoliko funkcija, a jedna od njih je jačanje nacionalističkog stereotipa o sopstvenom narodu kao mučeničkom i onom drugom kao mučitelju“ (Kordić, 2010:283). Ovakav viktimizam u velikoj meri je doprineo širenju lingvističkog purizma koji je po svojoj prirodi mnogo maliciozniji, budući da predstavlja jedno od osnovnih oruđa nacionalizma i ksenofobije. Tako je purizam devedesetih godina bio utopljen u politički život, obrazovanje, medije i društvo uopšte. Drugim rečima, purizam je činio deo društvenog konsenzusa. Tako Verner primećuje (2008:27) da klijent koji nije Hrvat, a govori ovaj jezik koji se sada naziva „zajedničkim jezikom“, i u Hrvatskoj zatraži *hljeb* umesto *kruh*, može ostati neuslužen. Reči su se pretvorile u etnička obeležja, a iskustvo nam pokazuje da u praksi dolazi do veoma nasilnih događaja usled upotrebe neadekvatnih reči, i to traje do današnjih dana.¹⁹ Iako je sve slabiji, purizam i dalje predstavlja mračni element ovog etničkog sukoba; drugim rečima, purizam vodi međuetničkom nasilju. Ovo je naročito primetno u Bosni i Hercegovini, gde upotreba sva tri jezika (bosanskog, hrvatskog i srpskog) ozbiljno otežava društveni život i to ne zbog njihovog međusobnog nerazumevanja, već zbog visokog stepena netrpeljivosti govornika jednog prema govornicima druga dva jezika.

Fotografija autora iz 2012. godine: saobraćajni znak u Neumu, gradu sa većinskim hrvatskim stanovništvom. Nazivi mesta na cirilici isprskani su sprejom. Dole desno:

¹⁹ Dana 22. marta 2012. u Bosni i Hercegovini jedna osoba je napadnuta nakon što je u hrvatskom restoranu naručila tursku kafu. Dostupno na: <http://www.vijesti.ba/vijesti/bih/102203-Brcko-Narucio-tursku-kahvu-dobio-batine.html>. (Konsultovano: 13.9.2012).

Neum napisano latiničnim pismom, sa krstom iznad slova U (Ustaše) — hrvatski fašistički simbol. HR-HB Hrvatska Republika- Hercebosna — ime samoproglašene hrvatske države u Bosni i Hercegovini devedesetih godina. Gore: netaknuto ime Splita, na oba pisma. Previsoko za bilo kakvu intervenciju.

U Bosni i Hercegovini su nacionalističke težnje — bošnjačke, hrvatske i srpske — najizraženije. U ovoj zemlji zvanično koegzistiraju sve tri etničke grupe čije je osnovno obeležje njihova religija — islam, katoličanstvo i pravoslavlje, i prethodno pomenuti jezici. Nažalost, etnički posleratni sukobi najviše utiču na najugroženije, a to su adolescenti. Danas je u Bosni i Hercegovini obrazovanje zvanično odvojeno (segregovano), a učenici se dele i grupišu po školama koje imaju etničke prefikse. Međutim, pod pritiskom međunarodne zajednice vlasti etnički mešovitih teritorija, kako urbanih tako i ruralnih, bile su primorane da integrišu učenike u jedinstvene edukativne centre. Ovaj pritisak međunarodne zajednice doveo je do pojave drugog društvenog fenomena, podjednako patološkog, poznatog pod imenom *Two schools under one roof* ili *Dvije škole pod jednim krovom*, što je podrazumevalo grupisanje učenika u etnički odvojene razrede koji su se nalazili u istoj zgradi, pod jednim krovom. Procenjuje se da u Federaciji BiH postoje 54 škole ovog tipa (Swimelar, 2012:9). Iz tog razloga, danas se jezik, kao najvažnija kulturna komponenta obrazovanja, smatra najvećim argumentom nacionalista za odbijanje procesa unifikacije obrazovanja u Bosni i Hercegovini. U praksi, ovo znači da učenicima nije dozvoljeno da pohađaju čak ni časove matematike ili fizike zajedno u istoj učionici, uprkos tome što lingvističke činjenice sve više ukazuju na međusobno razumevanje ovih jezika.

Što se tiče standardizacije novih jezika, put nije uvek bio lak, naročito u slučaju bosanskog ili crnogorskog, gde je bilo mnogo teže dokazati tu lingvističko-etničku relaciju nego kod srpske ili hrvatske varijante.

Bosanski: mapa puta lingvističke normalizacije

Kao što smo već pokazali, u slučajevima srpske i hrvatske varijante razvoj jedne lingvističke norme teorijski je bio lakši zbog razlike u korišćenju pisma. Tako je srpska politika naglašavala upotrebu ćirilicnog pisma kao distinktivnog elementa svog jezika, čije je korene postavila paralelno korenima „srpskog“ etnosa, daleko od bilo kakvih poremećaja koji su dolazili sa zapada. U slučaju hrvatskog jezika, lingvistička politika je, kao što smo takođe već naveli, naginjala lingvističkom purizmu, ponekad preteranom, u kome je dolazilo do stvaranja novih reči od osnova koje bi navodno trebalo da predstavljaju čiste hrvatske korene. Tako je reč avion zamenjena pojmom *zrakoplov*, kako bi se razlikovala od navodno srpske verzije *avion*. Mogli bismo da navedemo stotine primera poput ovog i oni su često zvučali čudno čak i samim stanovnicima Hrvatske. Naravno, do najvećeg lingvističkog nasilja došlo je devedesetih godina prošlog veka; upravo u tom periodu pojavio se najveći broj priručnika kojima je ukazivano na razlike između hrvatskog i srpskog jezika. Ne čudi ni činjenica da lingvističko čišćenje nije bilo upereno samo protiv srbizama — sve

reči stranog porekla bile su nečiste i zamenjive: abortus (latinski), ateista (grčki), alat (turski), artiljerija (francuski), itd.²⁰

Zadržaćemo se sada na procesu standardizacije bosanskog jezika. On se odvijao paralelno sa procesom stvaranja države Bosna i Hercegovina, komplikovanim do te mere da neki politolozi smatraju BiH primerom neuspele države. Činjenica je da su u trenutku kada je međunarodna zajednica blagoslovila Dejtonski mirovni sporazum, 1995. godine, kojim je zemlja podeljena na dva nepomirljiva entiteta, političke, verske i kulturne razlike bile ne samo potvrđene, već i učvršćene. To je predstavljalo najveće priznanje nacionalističkim vođama. Jezik je, naravno, bio jedna od prvih tema o kojima se diskutovalo.

U slučaju standardizacije bosanskog jezika, zvanična polazna tačka bi mogao da bude Simpozij o bosanskom jeziku, održan 1998. u Bihaću. Ovaj skup može se smatrati prvim kongresom za standardizaciju bosanskog jezika čija je evolucija tekla odvojeno od evolucije srpskog i hrvatskog. Organizatori su bili Institut za jezik i književnost u Sarajevu, Vlada Unsko-sanskog kantona i federalno Ministarstvo obrazovanja, nauke, kulture i sporta. Nije bio u pitanju čisto lingvistički kongres — na njemu su učestvovali i predstavnici iz sveta filozofije, pedagogije, istorije, religije, itd. Mnogi od ovih učesnika, predvođeni profesorima Sarajevskog univerziteta Dževadom Jahićem i Senahidom Hailovićem, predstavili su izveštaje i studije o jedinstvenosti bosanskog jezika, kao i o potrebi stvaranja sopstvenih normi. Međutim, bilo je i onih koji su pokazali svoj skepticizam, ili barem relativizam, u odnosu na postojanje nezavisnog bosanskog jezika, između ostalih Josip Baotić, sa Sarajevskog univerziteta, i Ibrahim Čedić iz Instituta za jezik.

U slučaju grupe koju je predvodio Jahić, njihova prezentacija sadržala je klasične osvrte na ulogu jezika i njegov odnos sa narodom, uz tvrdnju da „*narod koji poseduje tuđi jezik zapravo ne može biti narod. Kako to zapravo nije njegov jezik, njegov sopstveni jezik, onda ni on ne može biti smatran narodom.*“ (Jahić, 1999:25) Pored toga, ova grupa branila je pravo svakog naroda da jezik kojim se služi nazove imenom kojim želi, što podseća na Deklaraciju o hrvatskom književnom jeziku o kojoj smo već govorili. I ponovo se javljaju stare priče, sa lingvističke tačke gledišta teško održive, o nekadašnjim kraljevstvima i kneževinama, i postojanju jedne drevne kulture. Naravno, uticaj turskog ili arapskog jezika je pomenut u nekoliko zaključaka kao jedinstveno identitetsko obeležje bosanskog jezika.

U istoj debati drugi stručnjaci ukazali su na jasan odnos između svakog od novih jezika (srpskog, hrvatskog, crnogorskog i bosanskog), opisujući ih kao kružnice koje se delimično preklapaju, ali čiji se centri ne podudaraju. Ova vizija je više u skladu sa stvarnošću; ona brani razvoj sopstvene norme, ali bez padanja u slepi purizam i u dvojnu klasifikaciju hrvatski/srpski kada reči iz ovih jezika jednostavno postanu deo sopstvenog, u ovom slučaju bosanskog jezika.

Možda je najumereniji doprinos ovoj diskusiji o standardizaciji bosanskog jezika dao Josip Baotić svojom podelom na organski i neorganski jezik. Prvi od ova dva pojma odnosi se na živ jezik koji se govori u Hrvatskoj, Bosni, Srbiji ili Crnoj Gori. Sa druge strane, neorganski jezik predstavlja društvenu standardizaciju različitih

²⁰ Videti: Protuđer, Ilija. (2000). *Pravilno govorim hrvatski: 3*. Split: Matica hrvatska.

varijanti baziranih na zajedničkom jeziku. Stoga, i u skladu sa Baotićevim tezama (1999), moglo bi se govoriti o srpskom, hrvatskom, bosanskom ili crnogorskom u smislu neorganskih jezika, ali na nivou organskih jezika to ne bi imalo nikakvog smisla.

Srpskohrvatski ili BHCS

Ronel Aleksander (Ronelle Alexander, 2010) u svom Priručniku za bosanski, hrvatski i srpski kaže: „*Iako su međusobno veoma slični, ovi jezici nisu identični: svaki od njih ima svoje karakteristične osobenosti. Svaki od ova tri jezika odražava jedan jedinstveni kulturni i istorijski identitet. U isto vreme, njihove gramatike i rečnici su toliko slični da mogu da se podučavaju zajedno, u istoj učionici.*“ Aleksander ističe kulturu i istoriju kao distinktivne elemente, sa jedne, i lingvističku sličnost sa druge strane. Međutim, znamo da je međusobno razumevanje između jezika merljivo u lingvistici i da je utvrđeno da se radi o jednom istom jeziku ukoliko u tekstovima na jednoj i drugoj varijanti postoji najmanje 85% identičnih elemenata (Casad, 1984:74). Jovan Ćirilov u svom Srpsko-hrvatskom rečniku varijanti zaključuje da postoji između 11,5% i 16% razlika između ove dve varijante, pri čemu se 5% tih razlika odnosi na razlike u izgovoru između *ekavskog* i *ijekavskog* (Ćirilov, 2010). Naravno, govornik BHCS jezika razume 100% oba narečja, i ekavski i ijekavski. Dolazi se do zaključka da razlike između ove dve varijante ne prelaze 10%. Sa druge strane, Bejlin (2011) je sproveo lingvističko istraživanje u kome je od govornika srpskog i hrvatskog jezika traženo da prevedu različite tekstove sa engleskog na maternji jezik. Rezultat je bio iznenađujući. Uporedivši lingvističke blokove (sintaksu, leksiku, morfologiju i fonologiju), Bejlin je došao do zaključka da su na fonološkom i sintaksičkom nivou zapadna i istočna varijanta gotovo identične. Sa druge strane, pokazao je da je postojalo manje od 5% morfoloških i gramatičkih razlika, dok je leksika, lingvistički blok sa najviše razlika, sadržala manje od 10% razlika između jedne i druge varijante.

Jasno je, dakle, da je, nezavisno od nomenklature koju su ustanovili govornici jednog određenog jezika, nauka (u ovom slučaju lingvistika) ta koja postavlja granice između jezika. Štaviše, iskustvo nam je pokazalo da na teritoriji današnje Hrvatske postoji bogata lingvistička raznovrsnost, ista ili veća nego u Bosni i Hercegovini gde se sudaraju specifičnosti ova tri jezika. Drugim rečima, teškoće u razumevanju između Hrvata koji žive na severu zemlje i onih koji žive na jugu, kao i između stanovnika ostrva i stanovnika kontinentalnog dela Hrvatske, jače su izražene od onih koje imaju različite zajednice u Bosni i Hercegovini, gde su zvanično u upotrebi sva tri jezika.

Već duže vreme pojedinim dalmatinskim intelektualcima smeta to što u crtanim filmovima junaci imaju jako izražen severnjački izgovor.²¹ Svedoci smo situacija u kojima se, nastojeći da se u što većoj meri razlikuju od Srba, Hrvati teško

²¹ Otpor kajkavskom je slab ali postoji: dalmatinski list Dalmacija Njuz objavio je 2011. godine inicijativu koja se pojavila na Fejsbuku „Dosta je kajkavizacije u crtićima“. Dostupno na: <http://www.dalmacijanews.com/Magazin/View/tabid/75/ID/64246/Facebook-akcija-Dosta-je-kajkavizacije-u-crticima.aspx>

razumeju između sebe. Na primer, u isto vreme kada se pokreće diskusija na temu da li treba titlovati filmove koji dolaze sa srpskog govornog područja²², Hrvati bivaju primorani da se međusobno razumeju više od onoga što im njihova leksička raznovrsnost dopušta. Od pre nekoliko godina na Hrvatskom radiju postoji emisija „Govorimo hrvatski“. U toj emisiji lingvista objašnjava, recimo, kako bi Hrvati umesto reči *kaciola* (sipaća kašika u Dalmaciji) ili *kutlača* (sipaća kašika u kontinentalnom delu Hrvatske), trebalo da koriste neutralnu i etimološki lako razumljivu reč *vadilica*. Stoga ne treba da čudi što se dečak koga smo u jednom lingvističkom eksperimentu na hrvatskom primorju zamolili da nam prevede nekoliko jednostavnih reči sa engleskog na svoj maternji jezik (hleb, mleko, jelo, itd), nakon što je malo razmislio, okrenuo ka svom ocu i pitao „Je l’ da napišem kako mi govorimo, ili kako je ispravno?.“

Zaključak

Jezik kao instrument komunikacije i širenja ideja uvek je igrao značajnu ulogu u trenucima stvaranja istorijskih narativa, bilo u drevnoj istoriji, među velikim monoteističkim religijama, bilo u procesu nacionalnog stvaranja tokom evropskog romantizma. U jugoslovenskom kontekstu, jezik je u početku bio sredstvo za oslobađanje južnoslovenskih naroda od velikih imperijalnih sila tog vremena. Stoga je cilj Ilirskog pokreta i bio stvaranje jednog jezika zajedničkog za sve Južne Slovene. Na lingvističkom planu, njegov program bio je eklektičan i tolerisao je mešanje dijalekata, mada se u najvećoj meri bazirao na štokavskom. Međutim, ovaj prvi pokret nacionalnog buđenja nije uspeo da stvori jedan zajednički narativ za različite narode koje je nameravao da vodi, kako ka njihovoj političkoj, tako i kulturnoj nezavisnosti. To je dovelo do toga da ni srpski, ni hrvatski mediji ne poštuju tačke Bečkog dogovora iz 1850. Kada je došlo do novog pokušaja, u vreme Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca, ovi narodi već su imali razvijene sopstvene nacionalne narative. Možda je upravo ovde i počeo ne samo lingvistički već i politički neuspeh socijalističke Jugoslavije.

U svom nastojanju da stvore osnovne državne institucije, komunisti nisu uviđali (ili nisu želeli da vide) da ne postoji jedna zajednička uravnotežena politika koja bi mogla da dovede do pojave autentičnog nacionalnog jugoslovenskog osećanja. Prema najoptimističnijim rezultatima popisa koji su sprovedeni u različitim republikama, samo se mali broj građana, koji nikada nije premašio 5% od ukupnog stanovništva na federalnom nivou, izjašnjavao kao „Jugosloveni“. Drugim rečima, najveći deo stanovništva svake od republika se izjašnjavao kao pripadnici naroda čije ime nosi ta republika. Na primer, u Hrvatskoj se na popisu iz 1981. godine 8,2% stanovništva izjasnilo kao „Jugosloveni“, da bi ta cifra spala na 2,2% na popisu iz 1991.²³ Čak je i u slučaju Bosne i Hercegovine, republike koja je predstavljana kao

²² Debata Otvoreno HTV, 25.01.2012. Dostupno na: [http://www.hrt.hr/index.php?id=en&tx_ttnews\[cat\]=170&cHash=5ffa325f26](http://www.hrt.hr/index.php?id=en&tx_ttnews[cat]=170&cHash=5ffa325f26)

²³ Republički zavod za statistiku SR Hrvatske, (1985): Aktivno stanovništvo SR Hrvatske: popis stanovništva, domaćinstava i stanova 31. III 1981.

primer uspeha jugoslovenske politike bratstva i jedinstva, broj Jugoslovena na popisu iz 1981. bio samo 7,9%, odnosno 5,6% na popisu iz 1991.²⁴

Ono što sve ove brojke predstavljaju jeste nešto više od konkretnog nacionalnog pripadanja — u pitanju je neuspeh jugoslovenskih vlasti da stvore državu koja bi pod jednim zajedničkim narativom uspela da izbegne sukob, i to ne zbog same činjenice da nije razvila taj zajednički narativ, već zbog toga što nije izbegla sukob i razvoj nacionalnih suprotstavljenih narativa u jugoslovenskim republikama. Rezultat nam je svima poznat, a jezik je, kao još jedan element ovih narativa, postao polje razdora i neslaganja. Iz tog razloga danas je SH-HS i njegovi različiti sadašnji nazivi, više definisan politički nego lingvistički — podjednako je legitimno govoriti o srpskom, hrvatskom, crnogorskom ili bosanskom jeziku, kao i o SH-HS, sve dok je potpuno jasno da li se govori o socijalnom ili lingvističkom pojmu. Ne treba zaboraviti, takođe, i onaj nevini naziv *naš jezik* koji koriste brojni govornici u Hrvatskoj, Bosni i Hercegovini, Srbiji ili Crnoj Gori između sebe kako bi izbegli bilo kakvo nacionalno određenje.

BIBLIOGRAFIJA

- Alexander, Ronelle, and Ellen Elias-Bursać. (2010). *Bosnian, Croatian, Serbian, a Textbook: With Exercises and Basic Grammar*. Madison, Wis: University of Wisconsin Press.
- Anderson, Benedict. (1983). *Imagined Communities: Reflections on the Origin and Spread of Nationalism*. New York: Verso.
- Bailyn, John F. (2011). „To What Degree Are Croatian and Serbian the Same Language?: Evidence from a Translation Study“, u: *Journal of Slavic Linguistics*. 18: 181-219.
- Baotić, Josip. (1999). „Standardni jezici štokavskog narječja“, u: Čedić, Ibrahim. *Simpozij o bosanskom jeziku (zbornik radova)*. Sarajevo: Institut za jezik u Sarajevu.
- Bernárdez, Enrique. (1999). *¿Qué son las lenguas?* Madrid: Alianza Editorial.
- Casad, Eugene H. (1974). *Dialect Intelligibility Testing*. Norman: Summer Institute of Linguistics of the University of Oklahoma.
- Ćirilov, Jovan. (2010). *Hrvatsko-srpski rječnik inačica i srpsko-hrvatski rečnik varijanata*. Novi Sad: Prometej.
- Clyne, Michael G. (1992). *Pluricentric Languages: Differing Norms in Different Nations*. Berlin: Mouton de Gruyter.
- Despalatović, Elinor Murray. (1986). „The Illyrian Solution to the Problem of Modern National Identity for the Croats“, u: *Balkanistica*. 7: 5-94.
- Đorđević, Živa. (1963). *Tako je rođena nova Jugoslavija: Zbornik sećanja učesnika drugog zasjedanja Avnoj-a*. Beograd: Kultura.
- Fichte, J. G. (1964). *Discursos a la Nación Alemana*. Buenos Aires: Pleamar.

²⁴ Stanovništvo prema nacionalnoj pripadnosti po popisima 1961-1991. Federalni Zavod za statistiku BiH. Dostupno na: <http://www.fzs.ba/Dem/Popis/NacStanB.html> . (Konsultovano 8.9.2013).

- Fine, John V. A. (2006). *When Ethnicity Did Not Matter in the Balkans: A Study of Identity in Pre-Nationalist Croatia, Dalmatia, and Slavonia in the Medieval and Early-Modern Periods*. Ann Arbor: University of Michigan Press.
- Greenberg, Robert. (1999). „In the Aftermath of Yugoslavia's Collapse: The Politics of Language Death and Language Birth“, u: *International Politics*, 6: 141-58.
- Jahić, Dževad. (1999). *Bosanski jezik u 100 pitanja i 100 odgovora*. Sarajevo, Zenica.
- Kordić, Snježana. (2010). *Jezik i nacionalizam*. Zagreb: Durieux.
- Lukić, Reneo, y Lynch, Allen. (1996). *Europe from the Balkans to the Urals: the disintegration of Yugoslavia and the Soviet Union*. Oxford University Press.
- Matasović, Ranko. (2008). *Poredbeno - povijesna gramatika hrvatskoga jezika*. Zagreb: Matica hrvatska.
- Osolnik, Vladimir. (2004). *O južnoslavenskim književnostima i njihovim jezicima*. Rijeka: Riječ.
- Protuđer, Ilija. (2000). *Pravilno govorim hrvatski: 3*. Split: Matica hrvatska.
- Ramet, Sabrina. (1992). *Nationalism and Federalism in Yugoslavia, 1962-1991*. Bloomington: Indiana University Press.
- Spalatin, Christopher. (1975). „The Rise of the Croatian Standard Language“, u: *Journal of Croatian Studies*, 16: 8-18.
- Swimelar, Safia. (2012). „Education in Post-War Bosnia: the Nexus of Societal Security, Identity and Nationalism“, u: *Ethnopolitics*, 9.